

Autor:

Prof. zw. dr hab. Cezary Kulesza

Afilacja: Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku
Katedra Postępowania Karnego

Abstrakt: W europejskich systemach wymiaru sprawiedliwości przyjęto różne modele postępowania odwoławczego i kasacyjnego, które muszą spełniać kryterium rzetelnego procesu. Jak wskazuje się w orzecznictwie ETPCz wprawdzie art. 6 EKPCz nie zobowiązuje stron do ustanowienia sądów odwoławczych czy kasacyjnych, jeśli jednak Państwo - strona Konwencji zdecyduje się na wprowadzenie takich sądów, musi zapewnić, aby w postępowaniu przed nimi przestrzegano gwarancji wymienionych w art. 6¹. ETPCz w analizowanym w opracowaniu orzecznictwie wskazuje na konieczność zachowania równowagi pomiędzy z jednej strony zapewnieniem wykonania orzeczeń sądowych, z drugiej zaś zagwarantowaniem prawa dostępu do sądu i praw obrony. Przedmiotem badania ETPCz były również rzetelność postępowania dowodowego przed sądem odwoławczym, szczególnie w sytuacji, gdy sąd odwoławczy, odmiennie ocenia stan faktyczny i przy braku nowych dowodów zmienia wyrok na niekorzyść oskarżonego. W orzecznictwie tym odniesiono się także do zgodności z zasadą rzetelnego procesu ograniczeń w zaskarżaniu wyroków zapadłych wskutek porozumień procesowych. W dalszej części opracowania rozważaniami objęto orzecznictwo Sądu Apelacyjnego Anglii i Walii oraz Federalnego Trybunału Niemiec, a więc państw, które nie ratyfikowały ustanawiającego minimalne wymogi postępowania odwoławczego Protokołu nr 7 do EKPCz. Przeprowadzona analiza uprawnia jednak do wniosku, że zarówno system apelacyjny Anglii i Walii jak i apelacyjno-rewizyjny system Niemiec zasadniczo spełniają wypracowane przez ETPCz standardy rzetelnego postępowania odwoławczego.

**Rzetelne postępowanie odwoławcze w orzecznictwie ETPCz oraz sądów
angielskich i niemieckich²**

*(Fair appeal proceedings in the case law of the ECtHR and the English and German
courts)*

I. Uwagi wstępne

Europejska Konwencja Praw Człowieka w pierwotnym brzmieniu nie przewidywała standardu określającego warunki wnoszenia odwołań w sprawach karnych. Zostało on wprowadzony do katalogu praw człowieka gwarantowanych przez

¹ Delcourt przeciwko Belgii, wyrok ETPC z 17.01.1970 r., skarga nr 2689/65, § 25.

² Niniejszy artykuł powstał w ramach projektu badawczego pt. „Czy polski model postępowania odwoławczego w sprawach karnych jest rzetelny?” (konkurs „OPUS 8”) finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki zgodnie z umową nr UMO-2014/15/B/HS5/02689.

Radę Europy na mocy Protokołu nr 7³. Jak wskazuje się w doktrynie, Państwa Członkowskie RE korzystają ze znacznej swobody we wprowadzaniu postanowień tego protokołu do ustawodawstw narodowych⁴.

Art. 2 tego Protokołu stanowi:

1. Każdy, kto został uznany przez sąd za winnego popełnienia przestępstwa, ma prawo do rozpatrzenia przez sąd wyższej instancji jego sprawy tak w przedmiocie orzeczenia o winie, jak i co do kary. Korzystanie z tego prawa, a także jego podstawy, uregulowane są przez prawo.
2. Wyjątki od tego prawa mogą być stosowane w przypadku drobnych przestępstw, określonych w ustawie, lub w przypadkach, gdy dana osoba była osądzona w pierwszej instancji przez Sąd Najwyższy lub została uznana winną lub skazana w wyniku zaskarżenia wyroku uniewinniającego sądu pierwszej instancji.

Jak wskazuje się w polskiej literaturze przedmiotu, wprowadzenie uprawnienie określone w art. 2 Protokołu nr 7, nie należy do gwarancji składających się na prawo do rzetelnego procesu *sensu largo*, jednakże jest ono istotne jeśli będzie postrzegane przez pryzmat art. 6 EKPCZ, co wynika z następujących względów:⁵

1. Dotyczy ono spraw karnych w rozumieniu art. 6 EKPCZ, a zatem spraw, do których mają zastosowanie gwarancje rzetelnego procesu⁶.

2. Skargi dotyczące naruszenia prawa do odwołania w sprawach karnych najczęściej wnoszone są przy okazji skarg o naruszenie prawa do rzetelnego procesu, o których mowa w art. 6 EKPCZ. Dlatego też należy uznać, że uprawnienie określone w art. 2 ust 1 Protokołu nr 7 uzupełnia katalog gwarancji składających się na prawo do

³ Protokół ten został wprowadzony jako poprawka przez protokół nr 11 (ETS No. 155) który wszedł w życie 1 listopada 1998 r. Warto dodać, że protokół ten został ratyfikowany przez wszystkie państwa członkowskie Rady Europy z wyjątkiem Belgii, Niemiec, Holandii, Turcji i Wielkiej Brytanii.

⁴Zob. C. Kulesza, *Zaskarżanie wyroków zapadłych w trybach konsensualnych – standard europejski i prawo polskie*, Białostockie Studia Prawnicze 2014, z. 15, s. 103-110 i podana tam literatura; Zob. także E. Cape, Z. Namoradze, R. Smith, T. Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Antwerp-Oxford-Portland 2010, s. 52.

⁵ C. Nowak, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPCz i orzecznictwa ETPC*, (w:) Rzetelny proces karny (P. Wiliński (red.), Warszawa 2009, s. 145 -146.

⁶ Zob. także R. Boniecka, *Uzasadnianie wyroku w polskim postępowaniu karnym*, Warszawa 2011, s. 142 i podane tam orzecznictwo ETPCz.

rzetelnego procesu sądowego *sensu largo*. Orzecznictwo ETPCz wyraźnie wskazuje, że rozpoznając apelacja sąd wyższej instancji musi spełniać wszystkie warunki wynikające z art. 6, mające zastosowanie do postępowania odwoławczego. Również postępowanie kasacyjne należy uważać za zbadanie sprawy w rozumieniu tego artykułu.⁷

Art. 2 ust. 1 Protokołu nr 7 stanowi, że każdy, kto został uznany przez sąd za winnego popełnienia przestępstwa, ma prawo do rozpatrzenia przez sąd wyższej instancji jego sprawy, zarówno w przedmiocie orzeczenia o winie, jak i co do kary. Korzystanie z tego prawa, a także jego podstawy reguluje ustawa. Prawo to odnosi się jedynie do spraw, które uznane są za sprawy karne w świetle EKPCZ⁸ oraz orzeczeń wydanych przez organy, które uznane są za sądy na podstawie art. 6 EKPCZ.

Uprawnienie to dotyczy orzeczeń zarówno o winie, jak i karze. Jeśli więc oskarżony przyznaje się do winy, możliwość skorzystania przez niego z prawa gwarantowanego na podstawie art. 2 ust 1 Protokołu nr 7 może zostać ograniczona w prawie krajowym do odwołania od orzeczenia o karze⁹. W doktrynie odnosząc to ograniczenie do wyroków zapadających w trybie konsensualnym, gdzie sąd akceptuje porozumienie zawarte pomiędzy oskarżeniem i obroną, uznaje się za usprawiedliwione zaskarżenie apelacją tych elementów, które objęło porozumienie. Jednocześnie jednak krytykuje się ograniczenie zakresu zaskarżenia wyroków jedynie co do wymiaru kary podnosząc, że przyznanie się do winy nie może być interpretowane jako w ogóle rezygnacja z wnoszenia środka odwoławczego od wyroku.¹⁰

II. Standardy rzetelnego postępowania odwoławczego w orzecznictwie ETPCz.

Przepisy prawa krajowego określają tak warunki skorzystania z przedmiotowego uprawnienia jak i podstawy jego stosowania. W związku z powyższym fakt, że w niektórych państwach postępowanie odwoławcze ogranicza się do analizy kwestii

⁷ M. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do EKPCz* (6 wyd.), Warszawa 2013, s. 935 i podane tam orzecznictwo ETPCz.. Zob także P. Hofmański (w:) *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, t.2. Komentarz do art. 19-59 oraz do protokołów dodatkowych* (red.L. Garlicki), Warszawa 2011, s. 630 – 631.

⁸ Decyzja z dnia 2 września 1993r., 17571/90, Borelli v. Szwajcaria, D.R. 75.

⁹ *Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Explanatory report.* (Komentarz do Protokołu nr 7), dostępny na stronie <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/117.htm>, pkt 17.

¹⁰ P. Hofmański, *Konwencja...*, op.cit., s. 635 – 637.

prawnych, czy też to, że w niektórych systemach oskarżony musi zwrócić się o wstępne pozwolenie na wniesienia odwołania, należy uznać za nie kolidujące z analizowanym przepisem¹¹. Jednakże z brzmienia art. 2 ust. 1 protokołu wynika, że również ustawodawstwom krajowym pozostawiono kwestię zakresu zarzutów odwoławczych (a więc i ich ewentualnych ograniczeń np. wyłączenie spod kontroli ustaleń faktycznych), jednakże pod warunkiem, nie dochodzi przy okazji do zaprzeczenia istoty danego środka odwoławczego. Jak podkreślono w wyroku ETPCz z dnia 10.04.2018 r. w sprawie *Tsvetkova i inni v. Rosja* "Każde ograniczenie prawa do odwołania zawartego w art.2 Protokołu nr 7 do EKPCZz, analogicznie jak prawa do sądu określone w art.6 ust.1 EKPCZz, powinno służyć uzasadnionym celom i nie może naruszać istoty tego prawa"¹². W sprawie tej ETPCz uznał za niezgodne z prawem do odwołania brak suspensywnego efektu apelacji od wyroku sądu administracyjnego nakładającego na skarżącego karę aresztu za wykroczenie administracyjne, co spowodowało że przed rozpoznaniem apelacji odbył on karę w całości¹³.

ETPCz w swoim orzecznictwie wskazuje na konieczność zachowania równowagi pomiędzy z jednej strony zapewnieniem wykonania orzeczeń sądowych, z drugiej zaś zagwarantowaniem prawa dostępu do sądu i praw obrony. W tym kontekście w szeregu orzeczeń przeciwko Francji Trybunał w Strasburgu stwierdził, że sprzeczne z podstawowymi gwarancjami rzetelnego procesu zawartymi w art. 6 EKPCZz jest uznanie za niedopuszczalne odwołania opartego na zarzucie naruszenia prawa wyłącznie na podstawie sprzeciwu odwołującego się wobec umieszczenia go w areszcie. Takie bowiem decyzje sądu zmuszają odwołującego się do poddania się wcześniej pozbawieniu wolności wynikającego orzeczenia sądu I instancji, które nie

¹¹ Zob. Decyzja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 01.09.2015 r. w sprawie *Dorado Bailde v. Hiszpania* (skarga nr 23486/12, LEX nr 1794022), § 15 i podane tam orzecznictwo ETPCz.

¹² "However, any restrictions contained in domestic legislation on the right to a review mentioned in that provision must, by analogy with the right of access to a court embodied in Article 6 § 1 of the Convention, pursue a legitimate aim and not infringe the very essence of that right..." (wyrok ETPCz z dnia 10.04.2018 r. w sprawie *Tsvetkova i inni v. Rosja*, (skarga nr 54381/08, LEX nr 2469462), § 179 i powołany tam wyrok ETPCz w sprawie *Shvydka v. Ukraine* z 30.10.2014 r. (skarga no. 17888/12, §§ 48-55). Zob. także wyrok ETPCz z dnia 13 lutego 2001r., 29731/96, *Krombach v. Francja*, § 96 oraz P. Hofmański, *Konwencja...*, s. 637 – 638 i podane tam orzecznictwo ETPCz

¹³ wyrok ETPCz z dnia 10.04.2018 r. w sprawie *Tsvetkova i inni v. Rosja*, § 185; *Shvydka v. Ukraine* z dnia 30.10.2014 r. (skarga no. 17888/12), § 54.

jest ostateczne, dopóki nie podejmie decyzji sąd odwoławczy, bądź nie upłynie termin na złożenie środka odwoławczego.¹⁴

Prawo do odwołania nie jest prawem bezwzględnie obowiązującym, dopuszczalne są od niego wyjątki¹⁵. W świetle art. 2 ust. 2 protokołu nr 7, wyjątki od tego prawa mogą być stosowane w przypadku drobnych przestępstw, określonych w ustawie, lub w przypadkach, gdy dana osoba była sądzona w I instancji przez Sąd Najwyższy (ze względu na pełnienie przez nią wysokiego urzędu państwowego, lub ze względu na charakter zarzucanego czynu¹⁶), bądź też uznana została za winną i skazana w wyniku zaskarżenia wyroku uniewinniającego sądu I instancji. Przy kwalifikowaniu czynu za drobne przestępstwo bierze się pod uwagę surowość grożącej za jego popełnienie sankcji, a w szczególności możliwość orzeczenia zań kary pozbawienia wolności.¹⁷ Zgodnie ze stanowiskiem ETPC czyn zagrożony karą pozbawienia wolności w wysokości maksymalnie 15 dni nie stanowi drobnego przestępstwa i w związku z tym osoby skazane za popełnienie tego rodzaju czynów, chociażby na karę niższą, powinny móc skorzystać z gwarancji określonych w art. 2 Protokołu nr 7¹⁸.

Orzecznictwo ETPCz akcentuje, że skorzystanie z prawa do odwołania określonego w przepisach prawa krajowego nie może być uzależnione od uznania władz krajowych i musi być bezpośrednio dostępne osobom zainteresowanym¹⁹.

Jednym z elementów rzetelnego postępowania odwoławczego jest zapewnienie oskarżonemu prawa do obrony również na tym etapie postępowania. W polskiej doktrynie podkreśla się, że zasada ta obliuguje organy procesowe do informowania oskarżonego o przysługujących mu uprawnieniach i ciążących obowiązkach, w tym do pouczenia o możliwości złożenia wniosku o doprowadzenie (oskarżonego pozbawionego wolności) na rozprawę odwoławczą (zob. art. art. 451

¹⁴ E, Cape i inni., op.cit., 52-53 i podane tam orzecznictwo.

¹⁵ Zob. P. Hofmański, *Konwencja...*, s. 638 – 640 i podane tam orzecznictwo ETPCz.

¹⁶ Hauser-Sporn v. Austria, pkt 20.

¹⁷ Tamże, pkt 21; zob. także wyrok ETPCz z dnia 30 listopada 2006r., 75101/01, *Greco v. Rumunia*, §82.

¹⁸ Wyrok ETPC z dnia 15 listopada 2007r., 26986/03, *Galstyan v. Armenia*, §124; tak samo w wyroku ETPCz z dnia 17 lipca 2008r., 33268/03, *Ashughyan v. Armenia*, §108-110.

¹⁹ Wyrok ETPCz z dnia 6 września 2005r., 61406/00, *Gurepka v. Ukraina*, §59.

polskiego k.p.k.)²⁰. Zauważa się, że doprowadzenie oskarżonego pozbawionego wolności na rozprawę odwoławczą może mieć istotne znaczenie dla decyzji wobec niego podejmowanych przez sąd drugiej instancji oraz będzie odpowiadać standardom rzetelnego procesu²¹.

Jednakże w wyroku z dnia 22 lutego 2011 r. sprawie *Lalmahomed p-ko Holandii*²² (która nie ratyfikowała protokołu nr 7 do EKPCz) ETPCz stwierdził, że istnieje jednakże możliwość, że postępowanie dotyczące wydania zgody na wniesienie odwołania jest zgodne z wymogami art. 6 nawet wówczas, gdy apelującemu nie została przyznana możliwość osobistego stawiennictwa przed sądem odwoławczym, pod warunkiem, iż dana mu była przynajmniej możliwość zostania wysłuchanym przez sąd pierwszej instancji. W wyroku podkreślono, że tak dalece, jak wynikające stąd rozstrzygnięcie sądu opiera się na pełnej i dokładnej ocenie istotnych okoliczności faktycznych, Trybunał nie będzie przeprowadzać kontroli takiego orzeczenia. Wskazano także, iż nie jest funkcją Trybunału rozstrzyganie w przedmiocie błędów co do okoliczności faktycznych lub prawnych, których popełnienie zarzucono sądowi krajowemu, gdyż Trybunał nie jest sądem odwoławczym czy też, jak czasami się mówi, nie jest sądem "czwartej instancji", [do którego miałyby przysługiwać apelacje] od orzeczeń tychże sądów²³.

W swoim orzecznictwie dotyczącym postępowania odwoławczego Trybunał dostrzega także znaczenie zasady domniemania niewinności zauważając, że domniemanie niewinności chronione w art. 6 ust. 2 Konwencji stanowi jeden z elementów rzetelnego procesu wymaganego przez art. 6 ust. 1. Zdaniem ETPCz zostanie ono pogwałcone, kiedy wypowiedź urzędnika państwowego dotycząca osoby oskarżonej o popełnienie czynu zabronionego odzwierciedla opinię, iż osoba ta jest winna, zanim jej wina została udowodniona zgodnie z ustawą. Trybunał zauważa, że zasada domniemania niewinności może zostać naruszona nie tylko przez sędziego lub sąd, lecz także przez inne organy władzy publicznej, włącznie z prokuratorami, zaś to, czy wypowiedź urzędnika publicznego narusza zasadę domniemania niewinności, musi

²⁰ Z. Kwiatkowski, *Prawo oskarżonego pozbawionego wolności do rzetelnego procesu przed sądem odwoławczym*, [w:] J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, Warszawa 2009, s. 586.

²¹ *Ibidem*, s. 597.

²² Wyrok ETPCz z dnia 22 lutego 2011 r. sprawie *Lalmahomed v. Holandia* (skarga nr 26036/08, LEX nr 736612)

²³ Wyrok ETPCz z dnia 22 lutego 2011 r. sprawie *Lalmahomed v. Holandia*, § 43-48.

zostać rozstrzygnięte w konkretnych okolicznościach, w których zakwestionowana wypowiedź została poczyniona.²⁴

Ściśle z gwarancjami prawa oskarżonego do obrony w postępowaniu odwoławczym jest rzetelne postępowanie dowodowe. Jak wskazuje się w orzecznictwie ETPCz, rzetelność postępowania dowodowego jest szczególnie istotna w sytuacji, kiedy sąd odwoławczy ma możliwość skazania oskarżonego wcześniej uniewinnionego. Ważnym jest umożliwienie oskarżonemu złożenia wyjaśnień, zwłaszcza w przypadku dokonywania nowych ustaleń w zakresie strony podmiotowej przestępstwa, kiedy sąd odwoławczy rozpoznaje sprawę pod względem prawnym i faktycznym. W szczególności inna ocena zeznań świadków przez sąd odwoławczy może pociągać za sobą konieczność ich przesłuchania w postępowaniu odwoławczym²⁵

W orzecznictwie polskiej doktrynie przedmiotu wskazuje się na istotne znaczenie dla rzetelności postępowania ma uzasadnienia orzeczenia nie tylko sądu I instancji, lecz także sądu odwoławczego.²⁶ Natomiast w orzecznictwie ETPCz akcentuje się, że prawidłowe uzasadnienie, wyjaśniające motywy wyroku wydanego przez sąd odwoławczy jest szczególnie ważne w sytuacji, gdy sąd odwoławczy, odmiennie ocenia stan faktyczny i przy braku nowych dowodów zmienia wyrok na niekorzyść oskarżonego.²⁷ W tym kontekście należy zauważyć, że problem ten nie występuje w polskiej procedurze karnej, gdyż zgodnie z zakazem *ne peius* określonym w art. 454 § 1 k.p.k. sąd odwoławczy nie może skazać oskarżonego, który został uniewinniony w pierwszej instancji, lub co do którego w pierwszej instancji umorzono lub warunkowo umorzono postępowanie.

²⁴ Wyrok ETPC z 29 kwietnia 2014 r. *Natsvlshvili i Togonidze p. Gruzji* (skarga nr 9043/05, LEX nr 1503104, § 103-106.

²⁵ Zob. A. Lach, *Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, WKP 2018 i podane tam orzecznictwo: *Popa i Tănăsescu przeciwko Rumunii*, wyrok ETPCz z 10.04.2012 r., skarga nr 19946/04, § 43–55; *Dondarini przeciwko San Marino*, wyrok ETPC z 6.07.2004 r., skarga nr 50545/99, § 27; *Coniac przeciwko Rumunii*, wyrok ETPC z 6.10.2015 r., skarga nr 4941/07, § 62; *Destrehem przeciwko Francji*, wyrok ETPC z 18.05.2004 r., skarga nr 56651/00, § 36–47; *Lazu przeciwko Mołdawii*, wyrok ETPC z 5.07.2016 r., skarga nr 46182/08, § 31–44; *Dan przeciwko Mołdawii*, wyrok ETPC z 5.07.2011 r., skarga nr 8999/07, § 33; *Lorefice przeciwko Włochom*, wyrok ETPC z 29.06.2017 r., skarga nr 63446/13, § 36–47; *Dan przeciwko Mołdawii*, wyrok ETPC z 5.07.2011 r., skarga nr 8999/07, § 33; *Lorefice przeciwko Włochom*, wyrok ETPC z 29.06.2017 r., skarga nr 63446/13, § 36–47.

²⁶ zob. R. Broniecka, *Wymogi stawiane uzasadnieniom wyroków sądów I i II instancji a rzetelność postępowania odwoławczego (Repozytorium UwB)*

²⁷ A.Lach, op.cit. i podane tam orzeczenia: *Vidal przeciwko Belgii*, wyrok ETPC z 22.04.1992 r., skarga nr 12351/86, § 34; *Destrehem przeciwko Francji*, wyrok ETPC z 18.05.2004 r., skarga nr 56651/00, § 36–47; *Lazu przeciwko Mołdawii*, wyrok ETPC z 5.07.2016 r., skarga nr 46182/08, § 31–44.

Oskarżonego powinno się poinformować o wszelkich nowych dowodach przedłożonych przez innych uczestników w postępowaniu odwoławczym, tak aby umożliwić mu wyrażenie stanowiska. Zakomunikowanie ich tylko oskarżeniu narusza zasadę równości broni, a nieujawnienie ich obu stronom – zasadę kontrydiktoryjności. W orzecznictwie ETPCz wskazuje się, że nieprawidłowości w zakresie postępowania dowodowego w sądzie I instancji mogą być konwalidowane w postępowaniu odwoławczym, jeśli sąd odwoławczy posiada pełną jurysdykcję do rozpoznania sprawy, a więc nie tylko rozpoznaje zarzut (w razie potrzeby dokonując ponownie oceny dowodów), ale może zmienić zaskarżoną decyzję lub przekazać sprawę do ponownego rozpoznania²⁸.

W kontekście rzetelnego postępowania odwoławczego należy dostrzec problem zaskarzania porozumień karnoprocesowych, które zostały różnorodnie uregulowane w europejskich systemach wymiaru sprawiedliwości²⁹. Na tle postępowań karnych, gdzie wyrok zapada po przeprowadzeniu rozprawy należy zauważyć, że skutek porozumień karnoprocesowych oskarżony dobrowolnie rezygnuje z pewnych gwarancji *fair trial* (jak np. publiczność lub kontrydiktoryjność rozprawy), te właśnie elementy zawarte w art. 6 ust. 1 EKPCZ z natury rzeczy nie będą w trybach konsensualnych obowiązywały. W związku z powyższym należy wskazać na w zasadzie jedyne orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące przestrzegania gwarancji rzetelnego procesu w postępowaniach karnych zakończonych w trybie porozumień procesowych, a mianowicie orzeczenie z 29 kwietnia 2014 r. w sprawie *Natsvlshvili i Togonidze p. Gruzji* (skarga nr 9043/05)³⁰. Waga tego orzeczenia wymaga jego skrótowej prezentacji. Stan faktyczny, na którym zapadło to orzeczenie, dotyczył byłego burmistrza gruzińskiego miasta Kutaisi, który po negocjacjach z prokuraturą zaakceptował układ, zgodnie z którym za przyznanie się do winy i skazanie bez przeprowadzenia postępowania sądowego wymierzona została mu kara grzywny. Sąd rejonowy w Kutaisi zaakceptował układ. Wypada zauważyć, że oskarżony tytułem wyrównania szkód, jakich doznał gruziński skarb państwa wskutek zarzucanych mu

²⁸ Zob. E. Lach, op.cit. i podany tam wyrok ETPC w sprawie *Asadbeyli i in. przeciwko Azerbejdżanowi* z 11.12.2012 r., skargi nr 3653/05, 14729/05, 20908/05, 26242/05, 36083/05 i 16519/06, § 137.

²⁹ Zob. C. Kulesza, *Konsensualizm karnoprocesowy w świetle gwarancji rzetelnego procesu - perspektywa komparatystyczna* (w:) *Prawo obce w doktrynie prawa polskiego* /red. A.Wudarski), Warszawa 2016, s. 431-466 i podana tam literatura oraz orzecznictwo ETPCz

³⁰ Wyrok ETPC z 29 kwietnia 2014 r. *Natsvlshvili i Togonidze v. Gruzja* (skarga nr 9043/05, LEX nr 1503104)

przestępstw gospodarczych, przekazał przed zawarciem porozumienia na rzecz tego podmiotu udziały swojej firmy. W sprawie karnej oskarżony był reprezentowany przez dwóch obrońców, a ponadto był pouczony przez sąd o skutkach prawnokarnych i cywilnoprawnych zawartego z prokuraturą porozumienia. Miał więc świadomość, że zgodnie z kodeksem postępowania karnego Gruzji zapadły wskutek porozumienia wyrok sądu jest niezaskarżalny³¹.

Na tle rozpoznawanej sprawy, w której Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że mimo złożenia oświadczenia przez oskarżonego o zgodzie na zakończenie prowadzonego przeciwko niemu postępowania karnego bez rozprawy w trakcie jego pobytu w areszcie nie doszło do naruszenia jego prawa do obrony i zasady domniemania niewinności, Trybunał określił następujące standardy, jakie muszą spełniać porozumienia procesowe, aby czynić zadość wymogom rzetelnego procesu określonym w art. 6 EKPCZ (w szczególności wymogi *fair trial* przewidziane w ust. 1 art. 6 EKPCZ).

Trybunał wskazał na tle rozpoznawanej sprawy na następujące fakty:

- 1) oskarżony korzystał z pomocy prawnej dwóch obrońców, którzy przed zawarciem porozumienia procesowego skutkującego skazaniem na karę grzywny mieli możliwość zapoznania się z aktami sprawy;
- 2) do porozumienia procesowego doszło z inicjatywy oskarżonego, który zawarł je z prokuraturą dobrowolnie i z pełną świadomością wynikających z niego konsekwencji;
- 3) zatwierdzeniu porozumienia nie sprzeciwiał się sąd, uznając na podstawie przedstawionego mu materiału dowodowego jego dobrowolność oraz zasadność, a także przyjmując, że wykonanie porozumienia³² nie zagraża interesowi publicznemu (oskarżony przed zawarciem porozumienia zasadniczo wyrównał szkody wynikające z przestępstwa godzącego w interesy finansowe Gruzji).

W tej sprawie Europejski Trybunał Praw Człowieka nie doszukał się także naruszenia art. 2 protokołu nr 7 do EKPCZ, stwierdzając, że jeśli oskarżony w trybach

³¹ Wyrok ETPC z 29 kwietnia 2014 r. *Natsvlishvili i Togonidze p. Gruzji*, § 12–28.

³² Wyro ETPCz z 29 kwietnia 2014 r. *Natsvlishvili i Togonidze p. Gruzji*, § 90–98.

konsensualnych ma prawo do rezygnacji ze swoich praw na kontradiktoryjnej rozprawie sądowej, tym bardziej może zrezygnować z postępowania odwoławczego³³.

Akceptując co do zasady stanowisko Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (oparte na badaniach prawnoporównawczych europejskich systemów wymiaru sprawiedliwości), należy zaakcentować przynajmniej następujące aspekty rzetelnego procesu, nieobjęte rozważaniami Trybunału, których nie można, jak się wydaje, poświęcać dla idei wąsko rozumianej ekonomii procesowej, tj. szybkości postępowania: możliwości ustalenia prawdy materialnej i przez to osiągnięcia sprawiedliwości proceduralnej oraz poszanowania praw uczestników procesu: oskarżonego i pokrzywdzonego³⁴

III. Standardy rzetelnego postępowania odwoławczego w orzecznictwie sądów angielskich.

Zjednoczone Królestwo nie ratyfikowało wprowadzie Protokołu nr 7 do EKPCz, jednakże wartym uwagi jest fakt, że na mocy *Human Rights Act z 1998 r.* nastąpiło inkorporowanie praw i wolności gwarantowanych przez EKPCz do ustawodawstwa tego kraju.³⁵ Jak stwierdził ETPCz w wyroku z 2.03.1987 r. w sprawie *Monell and Morris v. UK* „W celu ustalenia, czy w danej sprawie zostały spełnione wymogi rzetelności w art. 6 (art. 6), należy wziąć pod uwagę takie kwestie, jak charakter procedury odwoławczej i jej znaczenie w kontekście postępowanie karne jako całości, zakres uprawnień Sądu Apelacyjnego oraz sposób, w jaki interesy obu skarżących były faktycznie przedstawione i chronione przed Sądem Apelacyjnym”³⁶. Dlatego też przed

³³ W stosunku do podniesionego przez skarżącego zarzutu naruszenia art. 2 Protokołu nr 7, Trybunał stwierdził, iż większe ograniczenie prawa do odwołania w przypadku wyroków skazujących wydanych po zawarciu układu oskarżonego z oskarżeniem - niż ma to miejsce w przypadku wyroków skazujących wydanych po przeprowadzeniu zwykłego procesu - jest normalne i odpowiada zrzeczeniu się prawa do zbadania co do istoty oskarżenia w sprawie karnej :Wyrok ETPCz z 29 kwietnia 2014 r. *Natsvlshvili i Togonidze p. Gruzji*, § 96.

³⁴ Zob. analizę przestrzegania tych gwarancji w trybach konsensualnych w świetle orzecznictwa sądów polskich C. Kulesza, *Compliance of plea bargaining in the Polish criminal process with fair trial requirements from the point of view of the participants and the court*, [w:] *Criminal Plea Bargains in the English and the Polish Administration of Justice Systems in the Context of the Fair Trial Guarantees*, ed. C. Kulesza, Temida 2, Białystok 2011, s. 48–87 i podane tam orzecznictwo sądowe.

³⁵ Zob. obszerną analizę tego aktu (w:) B. Emmerson, A. Ashworth, A. Macdonald, A. L-T. Choo, M. Summers, *Human Rights and Criminal Justice* (red.) (3rd ed.), London 2012, s.151-208.

³⁶ Orzeczenie w sprawie *Monell v. United Kingdom* (skarga nr 9562/81; 9818/82), § 56.

przejdziem do analizy wybranych orzeczeń sądów angielskich w kontekście rzetelnego postępowania odwoławczego należy poczynić kilka uwag odnośnie do angielskiego systemu apelacyjnego. Jeśli chodzi o możliwość zaskarżenia wyroku w angielskim postępowaniu odwoławczym to różni się radykalnie ono w zależności od tego, czy wyrok zapadł w trybie uproszczonym (*summary trial*) czy też w sprawie, w której był wymagany akt oskarżenia (*trial on indictment*).³⁷

1. Postępowanie przed Sądem Koronnym.

W przypadku postępowania uproszczonego tylko obronie (lecz nie oskarżeniu) przysługuje automatycznie prawo apelacji od kary (*against sentence*) do właściwego miejscowo Sądu Królewskiego (*Crown Court*) – natomiast przeciwko skazaniu (*against conviction*) co do zasady jedynie w przypadku gdy oskarżony nie przyznawał się do winy (*plead not guilty*) – (*Magistrates' courts Act – MCA art.108 (1)*)³⁸.

Skazany powinien w terminie 21 dni od wydania wyroku złożyć pisemną apelację wraz z podaniem jej podstaw, zaś jej przyjęcie nie zależy od zezwolenia sądu. Postępowanie odwoławcze przed Sądem Koronnym polega na całkowitym powtórzeniu rozprawy głównej (*re-hearing*) przed sądem składającym się z sędziego zawodowego i dwóch nieprofesjonalnych sędziów pokoju (*lay magistrates*). Na rozprawie odwoławczej obrona może podnosić zarówno argumenty natury prawnej jak i faktycznej, zaś w przypadku apelacji przeciwko winie, jej przebieg jest podobny jak przed sądem *meriti*. Ważne jest to, że w postępowanie odwoławcze nie ogranicza się do dowodów przeprowadzonych przez sąd I instancji, strony mogą powoływać nowe dowody, które były wcześniej nieznanne, bądź z nich nie chciały korzystać.

Sąd koronny może poprawić każdy błąd zawarty w wyroku, może wyrok utrzymać w mocy, zmienić, albo przekazać sądowi I instancji, bądź wydać każdą inną decyzję procesową. Jednakże w przypadku uchylenia wyroku w całości (odnośnie skazania)

³⁷ Na temat angielskiego systemu apelacyjnego zob. np. C. Kulesza, *Apelacja po nowelizacji - rozważania modelowe (w:) Postępowanie karne po nowelizacji z dnia 11 marca 2016 roku* (red. A. Lach), Warszawa 2017, s. 227-235 i podana tam literatura.

³⁸ Jeśli chodzi o wymiar statystyczny takich apelacji od wyroków *magistrates' court* do sądów królewskich, to w roku 2007 złożono ponad 5,800 od winy (*against conviction*), z których 37% zostało uwzględnionych i prawie 6,600 apelacji od kary (*against sentence*), z których 44% zakończyło się sukcesem: E. Cape, England & Wales, (w:) *Effective Criminal Defence in Europe* (E.Cape, Z. Namoradze, R. Smith, T. Spronken – red), Antwerp- Oxford-Portland 2010, s. 141.

bądź w części odnoszącej się do kary, sąd odwoławczy może skazać na każdą karę, który mógłby wymierzyć sąd I instancji³⁹.

2. Postępowanie przed Sądem Apelacyjnym.

W przypadku trybu zwykłego, wymagającego aktu oskarżenia, obrona ma ograniczone prawo do apelacji od wyroku sądu królewskiego do powstałego w 1907 r. Sądu Apelacyjnego. Przede wszystkim skazana osoba może wnieść taką apelację tylko wtedy, gdy nie przyznawała się do winy, a ponadto musi uzyskać oświadczenie (*certificate*) sędziego sądu I instancji, że sprawa „nadaje się do apelacji” (*fitness for appeal*).

W powołanym wyroku ETPCz z 2.03.1987 r. *sprawie Monell and Morris v. United Kingdom* z Trybunał badał procedurę angielską w trakcie której Sąd Apelacyjny (w składzie pojedynczego sędziego lub całego składu) może określać dopuszczalność apelacji (*leave to appeal*) przeciwko skazaniu „na podstawie dokumentów” pod nieobecność oskarżonego, który nie był reprezentowany przez obrońcę i bez wysłuchania ustnych argumentów odnoszących się do zarzutów apelacji. Większością głosów ETPCz uznał, że ta procedura jest zgodna z art. 6 EKPCz zauważając, że w jej trakcie nie badania ponownie faktów sprawy (*re-hear facts of the case*) i nie wzywa świadków, nawet jeśli apelacja zawiera zarzuty odnoszące się zarówno do kwestii faktycznych jak i prawnych. Podkreślił, że w takim postępowaniu nie brał także udziału oskarżyciel, skarżący uzyskał negatywną opinię (poradę) prawnika co do dopuszczalności apelacji i mógł dostarczyć w formie pisemnej własne argumenty wspierające apelację.⁴⁰

Jeśli chodzi o podstawy apelacyjne w procesie angielskim to do uchybień (zwykle natury procesowej), które mogą spowodować podważenie wyroku (tzw. *unsafe conviction* czyli że oskarżony został błędnie uznany popełnienia przestępstwa) zalicza się zarówno nierzetelność postępowania, brak należytej informacji dla oskarżonego o prawie wezwania świadków, nieprawidłowe ujawnienie dowodów jak i błędną ich ocenę. Sąd Apelacyjny ma szerokie możliwości rozstrzygnięcia o przedmiocie procesu w przypadku apelacji przeciwko skazaniu. Może on w szczególności uchylić wyrok

³⁹ E. Cape, op.cit., s.141

⁴⁰ Orzeczenie w sprawie *Monell v. United Kingdom*, § 67.

skazujący i uniewinnić oskarżonego bądź po uchyleniu skazania zwrócić sprawę do ponownego rozpoznania na podstawie art. 7 CAA z 1968 r⁴¹.

Analiza ustawodawstwa i orzecznictwa Sądu Apelacyjnego Anglii i Walii uprawnia do konstatacji, że angielski system apelacyjny w zakresie bezpłatnej reprezentacji prawnej oskarżonego i jego udziału w rozprawie odwoławczej zasadniczo spełnia wypracowane przez EKPCz standardy rzetelnego postępowania odwoławczego. Można bowiem wyciągnąć z tej analizy następujące wnioski:⁴²

- stosowanie procedury *leave* bez wysłuchania oskarżonego nie pozostaje w sprzeczności z art. 6 EKPCz, gdyż wniosek o dopuszczenie apelacji może być ponowiony na ustnym przesłuchaniu przed całym składem orzekającym. Poza tym taki wniosek musi być dopuszczony, jeśli opowie się za nim jakikolwiek członek składu
- oddalenie przez pełny skład wniosku o dopuszczenie apelacji może budzić wątpliwości w kontekście art. 6 EKPCz jedynie w wyjątkowych przypadkach, gdy sprawa jest skomplikowana, bądź wymaga dokładnego zbadania dowodów
- kiedy wyznaczane jest ustne posiedzenie w przedmiocie wniosku, wówczas jest to argument za dopuszczeniem w nim udziału oskarżonego i jeśli nie ma obrońcy z wyboru- przyznania mu obrońcy z urzędu, zgodnie ze standardem określonym w art.6 ust.3 c) EKPCz.
- w sprawach poważnych oskarżony ma prawo udziału w pełnej rozprawie apelacyjnej (wyznaczanej po uwzględnieniu wniosku) i korzystać z nieodpłatnej pomocy prawnej (w oparciu o kryterium zamożności)
- jeśli apelacja oparta jest o nowe dowody (*fresh evidence*) powołane przez jakąkolwiek stronę, konieczność przestrzegania art.6 EKPCz zasadniczo wymaga zapewnienia w postępowaniu apelacyjnym gwarancji analogicznych do obowiązujących na rozprawie głównej.

.Z linii orzeczniczej Wydziału Karnego Sądu Apelacyjnego wynika możliwość uznania za podstawę apelacyjną błędów popełnionych na rozprawie głównej. Jeśli

⁴¹D. Jones, G. Stewart, J. Bennathan QC, E. Bolton, S. Walker, R. Penfold, *Criminal Appeals Handbook*, Bloomsbury 2015, s. 220.

⁴² B. Emmerson at al., s. 896-897 I podane tam orzecznictwo Sądu Apelacyjnego.

chodzi o błędy proceduralne sądów, to do najczęstszych zarzutów apelacyjnych zalicza się błędy w podsumowaniu sprawy przez sędziego (*judges' summing up*) takie jak: błędne określenie znamion przestępstwa, nie pozwolenie ławie przysięgłych na rozstrzygnięcie na podstawie uzasadnionych dowodów przedstawionych przez obronę, zaniechanie udzielenia wskazówek co do ciężaru i/ lub standardu dowodu.⁴³

Uprawnienia Sądu Apelacyjnego w dziedzinie dopuszczania nowych dowodów przeszła w XX wieku istotną ewolucję⁴⁴ i ostatecznie zostały ukształtowane przez nowelizację art. 23 *Criminal Appeal Act* z 1968 r. dokonaną na mocy *Criminal Justice and Immigration Act of 2008* i dopuszczenie takie zależy od uznania Sądu apelacyjnego⁴⁵. Kwestia dopuszczalności nowych dowodów (*fresh evidence*) została określona w ten sposób, że sąd apelacyjny zarówno w trakcie procedury *leave* jak i dla celów rozprawy apelacyjnej może powołać każdy dopuszczalny dowód z dokumentu czy też zarządzić wezwanie świadka celem jego przesłuchania przed sądem, bez względu na to, czy był on dopuszczony na rozprawie głównej oraz pozyskać każdy dowód który nie był wnioskowany na rozprawie głównej. Przeprowadzenie takich dowodów może być dokonane przez sąd z urzędu, na wniosek apelującego bądź strony przeciwnej. Możliwe jest także przesłuchanie świadka przebywającego np. za granicą przy pomocy złącza telewizyjnego na podstawie art.32 *Criminal Justice Act* 1988.

Sąd Apelacyjny rozważając możliwość przeprowadzenia nowego dowodu ma na uwadze, czy jest to możliwe, czy dostarcza on podstaw do oceny zasadności apelacji, czy jest on dopuszczalny oraz czy istnieje jakieś rozsądne wytłumaczenie (*reasonable explanation*) na to, że dowód nie został przeprowadzony przed sądem I instancji.

W doktrynie angielskiej zauważa się, że apelacje oparte na zarzucie błędu w ustaleniach faktycznych i wnioskujące o przeprowadzenie nowych dowodów są szczególnie problematyczne, ponieważ wymagają od Sądu Apelacyjnego wkroczenia w rolę jury przy ustalaniu faktów w drodze oceny nowych dowodów i skonfrontowanie

⁴³ Odnosnie pojęcia ciężaru i standardu dowodu w procesie angielskim zob. R. Munday, *Evidence*, London 2003, s. 61 – 98 i podane tam orzecznictwo.

⁴⁴ Na temat historii orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w dziedzinie dopuszczania nowych dowodów oraz jego obecnej ewolucji zob. S. Roberts, *Fresh evidence and Factual Innocence in the Criminal Division of the Court of Appeal*, *The Journal of Criminal Law* 2017, Vol. 81 (4), s. 306-318.

⁴⁵ S. Holdham, A. Beldjam, *Court of Appeal Criminal Division: A Practitioner's Guide*, Sweet & Maxwell, London 2013, s.73-75.

ich z dowodami przedstawionymi na rozprawie głównej na rozprawie celem zbadania czy skazanie było niepewne (*unsafe*). W literaturze dominuje pogląd, że problemy Sądu Apelacyjnego wiążące się z badaniem zarzutu błędnych ustaleń faktycznych są spowodowane zbyt dużym respektem z jakim odnosi się ten sąd do werdyktów ławy przysięgłych, nadmiernym poszanowaniem zasady stabilności i ostateczności orzeczeń sądowych oraz brakiem zasobów rodzącym obawy przed nadmierną liczbą wniosków o apelację, z którymi sąd nie mógłby się uporać. Dlatego też jak wynika z orzecznictwa sądowego skutkiem tych problemów jest fakt, że skuteczniejsze są apelacje, które nie opierają się na nowych dowodach, lecz na błędach proceduralnych⁴⁶.

Z porównania badań aktowych wykonanych dotyczących odpowiednio w 1990 r. i 2016 r. wynika, że obecnie strony częściej składają apelacje oparte o nowe dowody, lecz Sąd Apelacyjny rzadziej je dopuszcza (w 1990 r. uwzględniono takie wnioski w 61 % w 2016 r. 19% badanych apelacji zawierających takie wnioski)⁴⁷.

Jeśli chodzi o wymóg uzasadniania orzeczeń (art.6 ust.1 EKPCz), to analiza orzecznictwa (np. wyrok w sprawie *R v. Guney* [EWCA 2003, Crim 1502] wskazuje, że skarżący zasadniczo ma prawo do poznania motywów wyroku sądu odwoławczego, jednakże prawo to może być ograniczone w sprawach związanych z orzekaniem na podstawie informacji niejawnych, gdzie zastosowano procedurę ich utajnienia (*non-disclosure*). Ponadto w sprawach, gdzie możliwa jest apelacja do Sądu Najwyższego Zjednoczonego Królestwa (*UK Supreme Court*) i gdzie występują kwestie prawne o szczególnie ważnym publicznym znaczeniu, Sąd Najwyższy oddalając wniosek o dopuszczenie apelacji zwykle nie sporządza szczegółowego uzasadnienia swojej decyzji..⁴⁸

⁴⁶Zob. S. Roberts, *Fresh evidence and Factual Innocence in the Criminal Division of the Court of Appeal*, *The Journal of Criminal Law* 2017, Vol. 81 (4), s. 304-305 powołana tam literatura i orzecznictwo sądowe.

⁴⁷ W badaniach z 1990 r. próba badawcza stanowiła 8% ogółu apelacji a w 2016 r. - 14% . S. Roberts, *Fresh evidence...*, *op. cit.*, s. 318-321.

⁴⁸ B. Emmerson at al., s. 898-899 i podane tam orzecznictwo Sądu Najwyższego Zjednoczonego Królestwa i Sądu Apelacyjnego.

III. **W niemieckim systemie wymiaru sprawiedliwości** wśród środków odwoławczych od można wyróżnić dwa podstawowe środki odwoławcze: apelację (*Berufung*) i rewizję (*Revision*)⁴⁹. Oba charakteryzują się bezwzględnością dewolutywnością (tzw. *Abwälzungseffekt*) i suspensywnością oraz występowaniem zakazu *reformationis in peius* oraz niemniej jednak występuje między nimi szereg odmienności.⁵⁰ W literaturze przedmiotu za podstawowe przyjmuje się następujące różnice⁵¹:

- o ile przy apelacji możliwe jest przeprowadzenie nowych dowodów (§ 324 ust. 2 StPO), przy ograniczeniach zasady bezpośredniości (§ 325 StPO), to nie jest to możliwe przy rewizji. Poza tym obecność oskarżonego nie jest obowiązkowa (§ 350 StPO), zaś w większości przypadków o losach rewizji rozstrzyga się postanowieniem (bez przeprowadzania rozprawy – § 349 ust. 2 i 4 StPO);

–w przypadku apelacji następuje kompleksowa kontrola wyroku, chyba że skarżący ograniczy się do określonych zarzutów (§ 318 StPO). Natomiast w przypadku rewizji kontrola następuje jedynie w granicach zaskarżenia (§ 352 StPO);

–rewizja wymaga uzasadnienia (§ 344 StPO), natomiast tylko od składającego apelację zależy, czy je uzasadni, i to w oparciu o okoliczności faktyczne, a nie prawne (§ 317 StPO). Oznacza to w rezultacie, że sąd apelacyjny dochodzi na podstawie własnych ustaleń faktycznych i oceny dowodów do innych wniosków niż sąd rejonowy. Natomiast sąd rewizyjny stwierdza jedynie naruszenie ustawy i na tym opiera swój wyrok (§ 337 ust. 1 StPO);

–o ile wyrok sądu apelacyjnego może być zaskarżony rewizją (§ 333 i nast. StPO oraz § 74 ust. 3 GVG), od wyroku sądu rewizyjnego nie przysługuje żaden środek odwoławczy. Jeśli sąd rewizyjny orzeka merytorycznie w sprawie, bądź odrzuca

⁴⁹ Zob. np. R.Eschelbach, (w:), *Strafprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen. Kommentar*, (red. J.P.Graf), C.H.Beck, München 2010, s. 1270-1627; C.Roxin, B.Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, 26 Auflage, C.H.Beck, München 2009, s. 413-440 i podane tam orzecznictwo; K.H. Gössel, *Die Überprüfung tatsächlicher Feststellungen im Rechtsmittelzug des deutschen Strafverfahrens*, (w:) *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Zbigniewa Dody* (red.A.Gaberle, S. Waltoś), Kraków 2000, s. 83-106. C. Kulesza, K.T. Boratyńska, *Problemy usprawniania niemieckiego postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo z 2004 r., Nr 4, s. 7-20

⁵⁰ Zob. C. Kulesza, *System środków odwoławczych w Niemczech* (w:) *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań* (red. S. Steinborn), Warszawa 2016, s. 21-34.

⁵¹ C.Roxin, B.Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, s. 422 – 435.; K. H. Gössel, *Die Überprüfung ...* s. 183–185.

rewizję, wówczas jego wyrok staje się natychmiast prawomocny. Natomiast w przypadku zwrotu sprawy do ponownego rozpoznania, od nowego wyroku sądu I instancji przysługuje środek odwoławczy.

W kontekście prawa do obrony w postępowaniu odwoławczym należy zauważyć, że . skarżący wyrok sądu rejonowego ma wybór, gdyż zamiast złożenia apelacji może złożyć rewizję. W takiej sytuacji zaskarżając wyrok bezpośrednio rewizją pomija on, niejako „przeskakuje” apelację (tzw. *Sprungrevision*). W literaturze niemieckiej zaleca się obrońcom znaczną rozagę przy podejmowaniu wyboru pomiędzy apelacją a rewizją. Podkreśla się, że należy o tym decydować po otrzymaniu uzasadnienia wyroku i protokołu rozprawy. Chodzi tu o to, czy mamy do czynienia z problemami natury prawnej i w postępowania apelacyjnym nie należy oczekiwać ustalenia korzystniejszych dla oskarżonego ustaleń faktycznych bądź też wyciągnięcia z nich korzystniejszych konsekwencji prawnych, czy też bądź też występuje negatywna przesłanka procesowa (wtedy wskazany jest wybór rewizji) Jeśli obrońca sądzi, że istnieje szansa ustaleniu w postępowaniu odwoławczym korzystniejszych okoliczności faktycznych bądź lepszej oceny dowodów bądź nawet umorzenie w oparciu o §§ 153, 153 a i 154 StPO wówczas powinien wybierać apelacja. Dlatego obrońca powinien wybierać *Sprungrevision* kiedy jest absolutnie pewien jej sukcesu, zaś w przypadkach wątpliwych nie rezygnować z apelacji. Ponadto obrońca powinien brać pod uwagę fakt, że podstawowym zagrożeniem w przypadku odwołania jest szereg wyjątków od zakazu *reformationis in peius* oskarżonego z § 331 ust.1 StPO takie jak możliwość zaostżenia pobytu w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym lub odwykowym czy też zakazu prowadzenia pojazdów⁵².

Istotną regulację prawa do obrony materialnej osoby w postępowaniu odwoławczym (apelacyjnym i rewizyjnym) przewiduje § 299 StPO przewidujący, że oskarżony pozbawiony wolności może składać w sądzie rejonowym w którego okręgu znajduje się areszt (lub więzienie) do protokołu oświadczenia do protokołu odnoszące się do środka odwoławczego. Jak wskazuje się w orzecznictwie sądowym, przepis ten z jednej strony wychodzi naprzeciw trudnościom praktycznym związanym z udziałem takiego

⁵² G. Widmayer, *Münchener Anwalts Handbuch Strafverteidigung*, München 2014, s. 534 - 535 i podane tam orzecznictwo BGH i OLG.

oskarżonego w postępowaniu odwoławczym, z drugiej zaś nie ogranicza innych uprawnień oskarżonego, w tym prawa do osobistego udziału w rozprawie⁵³.

W kontekście rzetelności postępowania odwoławczego istotne znaczenie ma przepis § 313 ust.2 StPO przewidujący możliwość odrzucenia apelacji, jeśli jest ona oczywiście bezzasadna (*offensichtlich unbegründet*). W literaturze i orzecznictwie sądowym nie ma jednolitości poglądów co do rozumienia pojęcia „oczywistej bezzasadności” jednakże przyjmuje się, że ma to miejsce wtedy, gdy bez wnikliwej oceny i bez przeprowadzania dowodów można uznać, że przewidywany wynik postępowania apelacyjnego będzie odpowiadał wyrokowi sądu I instancji. Chodzi tu o przewidywaną zgodność rozstrzygnięć sądu a quo co do okoliczności faktycznych, kwestii winy, kwalifikacji prawnej czynu i wymierzonej kary. W razie jakichkolwiek wątpliwości w tym zakresie, apelacja powinna być przyjęta.⁵⁴

Podobną regulację w przypadku rewizji zawiera § 349 ust.2 StPO przewidujący, że sąd rewizyjny może w formie postanowienia uznać na uzasadniony wniosek prokuratora rewizję za niedopuszczalną, jeśli jest ona oczywiście bezzasadna. Warto dodać, że po przepis ten był przedmiotem badania niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (*Bundesverfassungsgericht – BVerfG*), który uznał go za zgodny z Konstytucją RFN (*BVerfG NJW 1982, s. 925; 1987, s.2219; NStZ 2002, s.487-488*)⁵⁵. W orzecznictwie wskazuje się, że rewizja jest oczywiście bezzasadna, jeśli każdy kwalifikowany prawnik może bez dłuższego sprawdzania stwierdzić jakie w sprawie występują problemy prawne, jak należy je rozwiązać i że skarga rewizyjna nie przyniesie oczekiwanego rezultatu.⁵⁶

W postępowaniu apelacyjnym szczególną wagę przywiązuje się do obecności oskarżonego na rozprawie odwoławczej i w wezwaniu należy pouczyć oskarżonego o skutkach jego nieobecności (§ 323 StPO). Konsekwencje te zależały od tego, kto

⁵³W. Frisch (w:) SK- StPO. *Systematischer Kommentar zur Strafprozessordnung. Mit GVG und EMRK* (red. J. Wolter), Band VI (wyd.4), Köln 2013, s.208-2010 I podane tam orzecznictwo BGH i OLG.

⁵⁴ Meyer- Gossner (w:) *Meyer- Gossner/Schmitt, Strafprozessordnung mit GVG und Nebengesetzen*, (60 Auflage), CH Beck, München 2017, s. 1361-1362; S. Wiedner, (w:) *Strafprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen. Kommentar*, J.P. Graf red., München 2010, s.1279 podane tam orzecznictwo sądowe.

⁵⁵ S. Wiedner, (w:) *Strafprozessordnung*, s.1542 i podane tam orzecznictwo.

⁵⁶ Meyer- Gossner (w:) *Meyer- Gossner/Schmitt, Strafprozessordnung*, s.1466-1467 I podane tam orzecznictwo sądowe.

wniósł środek odwoławczy. W przypadku, gdy apelację wniósł nieobecny oskarżony i na sąd odrzucał apelację wyrokiem. Nie dotyczyło to jednak sytuacji, gdy sąd apelacyjny ponownie rozpoznaje sprawę po jej zwrocie przez sąd rewizyjny (§ 329 ust.1 StPO). W pierwotnym brzmieniu przepis § 329 ust.2 StPO przewidywał z kolei możliwość prowadzenia pod nieobecność oskarżonego jeśli apelację wniósł prokurator.

Przepisy § 329 ust.1, 2 i 4 zostały zmienione wskutek wyroku ETPCz z 8.11.2012 w sprawie *Neziraj v. Niemcy* (skarga nr 30804/2007) gdzie Trybunał stwierdził, że w sytuacji, gdy nieobecny oskarżony chce się bronić na rozprawie apelacyjnej przez ustanowionego obrońcę, wówczas przepis § 329 ust.1 StPO przewidujący obowiązkowe odrzucenie przez sąd apelacji złożonej przez nieobecnego oskarżonego jest sprzeczny z art.6 ust.1 i ust.3 lit. c EKPCz. Zmieniony wskutek tego wyroku § 329 ust.1 StPO przewiduje możliwość prowadzenia rozprawy podczas nieobecności oskarżonego, który wniósł apelację, o ile jest on reprezentowany przez obrońcę. Z kolei obecne brzmienie § 329 ust.2 stanowi, że o ile obecność oskarżonego nie jest niezbędna (*erforderlich*), proces odbywa się pod jego nieobecność jeśli reprezentowany jest przez obrońcę z ważnym upoważnieniem do obrony lub jego nieobecność w przypadku rozprawy wyznaczonej wskutek apelacji prokuratury nie została wystarczająco usprawiedliwiona⁵⁷. Natomiast nowe brzmienie przepisu § 329 ust.4 StPO przewiduje, że gdy sąd odwoławczy uzna mimo obecności obrońcy udział oskarżonego w rozprawie za niezbędny, wówczas wzywa oskarżonego na rozprawę bądź zarządza jego sprowadzenie. W aktualnym orzecznictwie niemieckich Sądów Apelacyjnych (OLG) wskazuje się, że przewidziane w ust.1 i ust.4 § 329 StPO pojęcie „niezbędności” obecności oskarżonego na rozprawie odwoławczej należy interpretować zgodnie z jego gwarancyjnym charakterem i uznawać udział oskarżonego za niezbędny szczególnie wtedy, gdy na rozprawie mają być badane okoliczności faktyczne dotyczące winy i odpowiedzialności karnej oskarżonego (postanowienie OLG Hamburg z 21.10.2016 r. 1 Rev 57/16⁵⁸)

W kontekście rzetelności postępowania dowodowego prowadzonego przez sąd I instancji i sąd apelacyjny (do którego stosuje się przepisy dotyczące rozprawy głównej

⁵⁷ Meyer- Gossner (w:) *Meyer- Gossner/Schmitt, Strafprozessordnung* , s. 1389-1391 i podane tam orzecznictwo.

⁵⁸ Postanowienie OLG Hamburg z 21.10.2016 r. 1 Rev 57/16 wraz z glosą S. Hüls, StV 2018, nr 3, s.145-148. Odnośnie do usprawiedliwiania obecności oskarżonego na rozprawie apelacyjnej i skutków jego niestawiennictwa zob. orzeczenia OLG (w:) StV 2018, nr 3, s.152-153.

- § 332 StPO) w literaturze zauważa się, że dowodzona okoliczność ma znaczenie dla podjęcia decyzji nie tylko wtedy, gdy jest bezpośrednio istotna, lecz także jeśli jest poszlaką bądź okolicznością dowodową pomocniczą, np. wtedy, kiedy jest w stanie podważyć wiarygodność świadka oskarżenia. W przypadku okoliczności istotnych jedynie pośrednio orzecznictwo dopuszcza antycypację wyniku dowodzenia w ten sposób, że sąd może daną okoliczność uznać za nie mającą znaczenia, jeśli nie prowadzi ona do koniecznych wniosków, lecz tylko do możliwych wniosków co do głównego przedmiotu procesu i sąd w tym stanie sprawy takich wniosków nie wyciągnąłby (BGH NJW 2004, 3051, 3056; 05,2242 f, NStZ-RR 07, 52)⁵⁹. Pogląd taki można spotkać także w najnowszym orzecznictwie BGH (postanowienie BGH z 6.03.2018 r., 3 StR 342/17⁶⁰).

Orzeczenia te można skomentować w ten sposób, że BGH w pewien sposób uznaje poszlaki za "słabszy" rodzaj dowodu, co pozwala na zwiększoną swobodę sądu przy decydowaniu o oddaleniu w drodze antycypacji wniosku mającego na celu przeprowadzenie takiego pośredniego dowodu. W orzecznictwie BGH wskazuje się jednak, aby przy podejmowaniu decyzji o oddaleniu wniosku dowodowego z powodu, że dowodzona okoliczność nie ma znaczenia w sprawie, należy oceniać ten wniosek w całości zebrałego materiału dowodowego, właściwie interpretować jego treść (w szczególności jeżeli składa go sam oskarżony) (postanowienie BGH z 10.11.2015 r., 3 StR 322/15)⁶¹. Podkreśla się, że : "Ograniczona bądź wątpliwa wartość dowodu nie jest równoznaczna z jego pełną nieprzydatnością"(postanowienie GBH z 20 maja 2015, 2 StR 46/14⁶²). W najnowszym orzecznictwie zauważa się także, że składający wniosek dowodowy (ani decydujący o jego zasadności sąd) nie musi mieć pewności, że doprowadzi on do udowodnienia zakładanej tezy dowodowej, gdyż wystarczy, że w świetle okoliczności sprawy jest to prawdopodobne (postanowienie BGH z 16.11.2017 r., 3 StR 460/17⁶³)

⁵⁹ C. Roxin, B. Schunemann, s.341.

⁶⁰ StV 2018, nr 8, s.478-479.

⁶¹ StV 2016, nr 6, s. 340-342

⁶² StV 2016, nr 6, s. 342.

⁶³ StV 2018, nr 8, s. 476-478.

W orzecznictwie akcentując się także zasadę równości broni przy przesłuchiwaniu świadków wskazuje się, że zakaz przesłuchiwania świadków, którzy skorzystali z prawa odmowy zeznań (§ 252 StPO) obejmuje także zakaz przesłuchiwania osób, które były obecne przy wcześniejszym przesłuchaniu takich świadków, w tym sędziów, którzy przeprowadzali takie przesłuchanie (postanowienie BGH z 30.11.2017 r., 5 StR 454/17⁶⁴).

Znaczna część orzecznictwa sądowego dotyczący rewizji, które są rozpoznawane przez Sądy Apelacyjne (*Oberlandesgerichte*- OLG) i Najwyższy Trybunał Związkowy (*Bundesgerichtshof*- BGH). Należy więc zauważyć, że zgodnie z § 337 StPO istotę rewizji stanowi to, że w przeciwieństwie do odwołania może być oparta jedynie na naruszeniach prawa a skarżący nie może podnosić w niej zarzutu błędów ustaleniach faktycznych. Wynika to z przyjętego w systemie niemieckim podziału zadań pomiędzy sąd *meriti* jako „sąd faktu” a sąd rewizyjny jako „sąd prawa” (*Tatgericht und Revisionsgericht*)⁶⁵. Jednakże w praktyce orzecznictwo sądów niemieckich (w tym Trybunału Federalnego - BGH) w pewnym zakresie zatarało różnicę pomiędzy uprawnieniami sądu rewizyjnego i sądu odwoławczego przez stworzenie tzw. „rozszerzonej rewizji” (*erweiterte Revision*). Polega ona na tym, że sąd rewizyjny ingeruje w zasadę swobodnej oceny dowodów przez sąd I instancji (chronioną na mocy § 261 StPO), której naruszenia są w doktrynie i orzecznictwie niemieckim ściśle związane z błędami w ustaleniach faktycznych⁶⁶.

W niemieckiej praktyce procesowej szczególną wagę przywiązuje się także do regulacji § 336 StPO przewidującego możliwość zgłaszania zarzutów rewizyjnych odnoszących się do naruszeń prawa przez sąd bądź organy ścigania przed rozprawą, a więc w postępowaniu przygotowawczym i w trakcie sądowej kontroli oskarżenia. Wśród takich zarzutów w doktrynie i orzecznictwie wymienia się naruszenie przez organy ścigania procedury przy przeprowadzaniu czynności dowodowych (np. podsłuchu, przeszukaniu, przesłuchaniu podejrzanego bądź świadków a także

⁶⁴ StV 2018, nr 8, s. 479-480.

⁶⁵ Meyer-Gossner, op.cit s.1416-1417 podane tam orzecznictwo sądowe.; S. Wiedner, op.cit., s. 1386.

⁶⁶ T. Park, *Gedanken zur Akzeptanzkrise der Revisionsprechung*, *Strafverteidiger* 2018, nr 12, s. 816-817 i C. Roxin, B. Schünemann..., op.cit., s. 428-430 i podane tam orzecznictwo. Zob. także C. Kulesza *Dowód poszlakowy w doktrynie i orzecznictwie sądowym Anglii i Walii ora z Niemiec*, PS 2017, nr 6, s.110-112.

korzystaniu z tajnych agentów policji i konfidentów policyjnych) skutkujące niedopuszczalnością uzyskanych w ten sposób dowodów⁶⁷.

Jeśli chodzi o prawo oskarżonego do udziału w rozprawie rewizyjnej, to ma on takie prawo, bądź bycia reprezentowanym przez upoważnionego pisemnie obrońcę (§ 350 ust.2 StPO). Jednakże oskarżony pozbawiony wolności nie przysługuje żądanie (*Anspruch*) do udziału w rozprawie. Jeśli taki oskarżony nie będzie doprowadzony na rozprawę rewizyjną i nie ma obrońcy z wyboru, wówczas poucza się go o możliwości złożenia wniosku (w terminie 7 dni od powiadomienia o terminie rozprawy) o ustanowienie mu obrońcy z urzędu (§ 350 ust.3 StPO). W orzecznictwie wskazuje się, że w przypadku pojawienia się upoważnionego obrońcy na rozprawie należy zakładać, że jest on przygotowany do prowadzenia sprawy zaś podobnie jak oskarżony może on prowadzić obronę pasywną przez milczenie i nie składanie wniosków (postanowienie OLG Oldenburg z 20.12.2016 r., Ss 178/16).⁶⁸

W przypadku reprezentowania w postępowaniu rewizyjnym oskarżonego przez kilku obrońców warto wskazać na postanowienie BGH z 12.09.2017 r. z którego wynika, że termin na sporządzenie uzasadnienia rewizji biegnie dla każdego z nich od momentu doręczenia pierwszemu z nich.⁶⁹

Ponieważ sąd rewizyjny nie prowadzi własnego postępowania dowodowego, więc jego orzeczenia mają charakter kasatoryjny. Po rozpoznaniu sprawy może on podjąć następujące rozstrzygnięcia (§ 353 StPO⁷⁰):

1. oddalić rewizję, jako niedopuszczalną - kiedy uzna, że zostały naruszone przepisy o skardze;
2. oddalić rewizję, jako bezzasadną - jeśli zaskarżony wyrok jest w pełni prawidłowy;
3. umorzyć postępowanie w oparciu o § 260 StPO, jeśli wystąpi negatywna przesłanka procesowa;

⁶⁷ Zob. C. Kulesza, System środków odwoławczych w Niemczech (w:) Postępowanie odwoławcze w procesie karnym- u progu nowych wyzwań (red. nauk. S. Steinborn), Warszawa 2016, s.27 - 28 i podana tam literatura. L. Brößler, *Strafprozessuale Revision*, s. 51 - 64.

⁶⁸ StV 2018, nr 3, s. 148-150.

⁶⁹ Postanowienie BGH z 12.09.2017 r. (3 StR 132/17), StV 2018, nr 3, s.138.

⁷⁰ Meyer-Gossner, op,cit s. 1478-1482 i podane tam orzecznictwo.

4. uchylić wyrok jak też ustalenia, co do okoliczności faktycznych, których dokonano z naruszeniem prawa (§ 353 ust.1 i 2 StPO).

Co do zasady sąd rewizyjny po uchyleniu orzeczenia przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania w I instancji odpowiedniego sądu w kraju związkowym, natomiast w odniesieniu do orzeczeń OLG - do innego składu (Senatu). Przy ponownym rozpoznaniu sprawy wskutek rewizji złożonej przez oskarżonego lub na jego korzyść obowiązuje zakaz pogarszania sytuacji oskarżonego, co do rodzaju lub wymiaru kary, z wyjątkiem oskarżonego umieszczonego w ośrodku leczenia psychiatrycznego lub odwykowego (§ 358 ust.2 StPO)⁷¹.

Jeśli sąd rewizyjny uchyla wyrok z innych względów niż formalne, może wyjątkowo orzec samodzielnie, co do istoty sprawy, a w szczególności o ile pozwalają na to ustalenia faktyczne - uniewinnić oskarżonego (§ 354 ust.1 StPO). Samodzielnie sąd rewizyjny orzeka o umorzeniu postępowania ze względu na negatywne przesłanki procesowe.

Od wyroków zapadłych w trybie porozumień procesowych (*Verständigungen*) uregulowanych zasadniczo w § 257 c StPO dopuszczalne jest apelacja i rewizja. W przeciwieństwie do apelacji podstawami rewizji nie mogą być tu błędy w ustaleniach faktycznych, lecz naruszenia prawa, przede wszystkim procesowego. Jak wynika z analizy orzecznictwa BGH takimi uchybieniami procesowymi są głównie naruszenia transparentności porozumień procesowych, jeśli toczą się one poza rozprawą główną (a nawet przed wniesieniem aktu oskarżenia) a ich przebieg nie jest ujawniany na rozprawie (zob. postanowienia BGH: z 16.06.2016 r., 1 StR 20/16 i z 18.05.2017 r., 3 StR 511/16⁷²). W szczególności orzeczenia BGH piętnują naruszenia przez przewodniczącego obowiązku poinformowania o przebiegu i skutkach negocjacji porozumienia (*Mitteilungspflicht*- § 243 ust.4StPO)⁷³.

W orzecznictwie BGH wskazuje się także, że powodem uchylenia wyroku może być skazanie oskarżonego na innych warunkach niż uzgodnione z oskarżonym (postanowienie BGH z 25.10.2016 r. 1 StR 120/15⁷⁴)

⁷¹ Meyer-Gossner, op,cit s. 1506-1507 i podane tam orzecznictwo.

⁷² *Strafverteidiger* (StV), 2018, nr 1, s.1-3

⁷³ Zob. bogate orzecznictwo Trybunału Federalnego Niemiec (BGH) w: *Strafverteidiger*, 2018, nr 1, s. 3-9 i 11-14.

⁷⁴ StV 2018, nr 1, s. 9-10.

IV. Wnioski końcowe

Przeprowadzona w niniejszym opracowaniu analiza wskazuje, że ETPCz ocenia rzetelność orzeczeń sądów krajów europejskich, a co za tym idzie także ich ustawodawstw nie tylko o standard ustanowiony przez art.2 Protokołu nr 7 lecz rozciąga gwarancje rzetelnego procesu z art.6 EKPCz na postępowanie odwoławcze.

Za miarodajne należy uznać tu chociażby wyrok ETPCz z 2.03.1987 r. w *Monell and Morris v. United Kingdom*, w którym Trybunał uznał, że w celu ustalenia, czy w danej sprawie zostały spełnione wymogi rzetelności w art. 6 (art. 6), należy wziąć pod uwagę następujące kwestie:

- charakter procedury odwoławczej i jej znaczenie w kontekście postępowanie karne jako całości,
- zakres uprawnień sądu odwoławczego
- sposób, w jaki interesy skarżących są faktycznie przedstawione i chronione przed sądem odwoławczym

Tak więc przedmiotem badania przez Trybunał w poszczególnych sprawach były w szczególności:

- dostępność postępowania odwoławczego dla skarżących w kontekście procedury *leave* (proces angielski i holenderski) a także ograniczeń możliwości zaskarżenia wyroków zapadłych wskutek porozumień procesowych. W powołanych orzeczeniach (w szczególności w sprawie *Monell and Morris v. United Kingdom* oraz *Natsvlishvili and Togonidze v. Gruzja*) Trybunał stwierdził zasadniczą zgodność tych ograniczeń z prawem do sądu i prawem oskarżonego do obrony (art.6 ust.1 i 3 EKPCz)
- kontradiktoryjność postępowania dowodowego na rozprawie odwoławczej, a w szczególności prawo obrony do przesłuchiwanie świadków i umożliwienie oskarżonemu złożenia wyjaśnień, zwłaszcza w przypadku dokonywania nowych ustaleń w zakresie strony podmiotowej przestępstwa, kiedy sąd odwoławczy rozpoznaje sprawę pod względem prawnym i faktycznym. Gwarancje te były badana w kontekście standardu prawa do obrony wynikającego z art. 6 ust.3 EKPCz
- zapewnienia oskarżonemu prawa do osobistej obrony w postępowaniu odwoławczym, a także korzystania z pomocy obrońcy z urzędu (art. 6 ust.3 c EKPCz)
- zgodność z zasadą rzetelnego procesu ograniczeń możliwości

W niniejszym opracowaniu badaniu poddano także orzecznictwo sądów Anglii i Walii oraz Niemiec, a więc krajów, które nie ratyfikowały Protokołu nr 7 do EKPCz.

Wybór tych krajów był podyktowany faktem, że system angielski stanowi klasyczny przykład systemu apelacyjnego, zaś system niemiecki w sprawach drobnych przewiduje jako środek odwoławczy apelację (*Berufung*) zaś w sprawach poważniejszych rewizję, gdzie podstawowym uprawnieniem sądu odwoławczego jako sądu prawa jest orzekanie kasatoryjne (z ograniczonymi możliwościami orzekania reformatoryjnego). Analiza ta wykazała że orzecznictwo sądów angielskich oparte o *Human Rights Act of 1998* r. zasadniczo spełnia wymogi rzetelnego postępowania odwoławczego, przy pewnych zastrzeżeniach co do ograniczonego zakresu postępowania dowodowego przed Sądem Apelacyjnym, w szczególności przy dopuszczaniu apelacji opartych o nowe dowody (*fresh evidence*). Z kolei w procesie niemieckim orzecznictwo sądowe wskazuje na to, że w przypadku apelacji następuje właściwe sprzężenie między zakresem postępowania dowodowego w sądzie apelacyjnym a zakresem jego uprawnień. Na podkreślenie zasługuje także nowelizacja § 329 StPO dokonana wskutek wyroku ETPCz w sprawie *Neziraj v. Niemcy* wprowadzająca gwarancję prawa oskarżonego nieobecnego na rozprawie odwoławczej do obrony formalnej, przez możliwość reprezentowania go przez obrońcę. Gwarancje rzetelnego procesu, w tym prawa do obrony są zasadniczo zachowane również w sądzie rewizyjnym, jako sądem prawa, zaś wytworzona w praktyce orzecniczej tzw. "rozszerzona rewizja" wprowadza w pewnym zakresie także możliwość badania przez ten sąd także ustaleń faktycznych dokonywanych przez sąd *meriti*. Jak wynika z analizy orzecznictwa sądów niemieckich system ten przewidując pełną zaskarżalność wyroków zapadłych wskutek porozumień procesowych (w drodze apelacji, rewizji i nadzwyczajnych środków zaskarżenia) niewątpliwie przekracza konwencyjny standard ustanowiony w wyroku ETPCz w sprawie *Natsvlshvili i Togonidze v. Gruzja*. Należy jednak zauważyć, że w literaturze niemieckiej w oparciu o orzeczenie ETPCz w sprawie *Schatschachswili v. Germany*⁷⁵ i orzecznictwo BGH i OLG, krytykuje się inkwizycyjno- kontradiktoryjny model rozprawy głównej (i apelacyjnej) jako niespełniający standardów kontradiktoryjnego procesu, w szczególności prawa oskarżonego do konfrontacji ze świadkami oskarżenia⁷⁶.

⁷⁵ *Schatschachswili v. Germany* (2015) ECHR 1113

⁷⁶ K.Gaede, *Der neue Minimalismus bei der Achtung des Konfrontationsrechtsrechts - von tatsächlichen Einschränkungen und vermeintlichen Hintertüren*, StV 2018, nr 3, s. 175 - 181 i podane tam orzecznictwo ETPCz oraz sądów niemieckich.

BIBLIOGRAFIA

1. LITERATURA:

- 1) Boniecka R., *Uzasadnianie wyroku w polskim postępowaniu karnym*, Warszawa 2011;
- 2) Broniecka R., *Wymogi stawiane uzasadnieniom wyroków sądów I i II instancji a rzetelność postępowania odwoławczego*, Repozytorium UwB;
- 3) Bröbller L., *Strafprozessuale Revision*, München 2015;
- 4) Cape E., England & Wales, (w:) *Effective Criminal Defence in Europe*, E.Cape, Z. Namoradze, R. Smith, T. Spronken (red.), Antwerp-Oxford-Portland 2010;
- 5) Cape E., Namoradze Z., Smith R., Spronken T., *Effective Criminal Defence in Europe*, Antwerp-Oxford-Portland 2010;
- 6) Emmerson B., Ashworth A., Macdonald A., Choo A. L-T., Summers M., *Human Rights and Criminal Justice* (red.), London 2012;
- 7) Eschelbach R., (w:) *Strafprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen. Kommentar*, J.P. Graf (red.), München 2010;
- 8) Gössel K.H., *Die Überprüfung tatsächlicher Feststellungen im Rechtsmittelzug des deutschen Strafverfahrens* (w:) *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Zbigniewa Dody*, A. Gaberle, S. Waltoś (red.), Kraków 2000;
- 9) Hofmański P. (w:) *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, t. 2, Komentarz do art. 19-59 oraz do protokołów dodatkowych*, L. Garlicki (red.), Warszawa 2011;
- 10) Holdham S., Beldjam A., *Court of Appeal Criminal Division: A Practitioner's Guide*, Sweet & Maxwell, London 2013;
- 11) Jones D., Stewart G., Bennathan QC J., Bolton E., Walker S., Penfold R., *Criminal Appeals Handbook*, Bloomsbury 2015;
- 12) Kulesza C., *Apelacja po nowelizacji - rozważania modelowe* (w:) *Postępowanie karne po nowelizacji z dnia 11 marca 2016 roku*, A. Lach (red.), Warszawa 2017;
- 13) Kulesza C., Boratyńska K.T., *Problemy usprawniania niemieckiego postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo z 2004 r., Nr 4;
- 14) Kulesza C., *Compliance of plea bargaining in the Polish criminal process with fair trial requirements from the point of view of the participants and the court* (w:) *Criminal Plea Bargains in the English and the Polish Administration of Justice Systems in the Context of the Fair Trial Guarantees*, C. Kulesza (red.), Białystok 2011;
- 15) Kulesza C., *Dowód poszlakowy w doktrynie i orzecznictwie sądowym Anglii i Walii ora z Niemiec*, Przegląd Sądowy nr 6/2017;
- 16) Kulesza C., *Konsensualizm karnoprosesowy w świetle gwarancji rzetelnego procesu - perspektywa komparatystyczna* (w:) *Prawo obce w doktrynie prawa polskiego*, A. Wudarski (red.), Warszawa 2016;

- 17) Kulesza C., *System środków odwoławczych w Niemczech* (w:) *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, S. Steinborn (red.), Warszawa 2016;
- 18) Kulesza C., *System środków odwoławczych w Niemczech* (w:) *Postępowanie odwoławcze w procesie karnym - u progu nowych wyzwań*, S. Steinborn (red. nauk.), Warszawa 2016;
- 19) Kulesza C., *Zaskarżanie wyroków zapadłych w trybach konsensualnych – standard europejski i prawo polskie*, Białostockie Studia Prawnicze 2014, z. 15;
- 20) Kwiatkowski Z., *Prawo oskarżonego pozbawionego wolności do rzetelnego procesu przed sądem odwoławczym* (w:) J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, Warszawa 2009;
- 21) Lach A., *Rzetelne postępowanie dowodowe w sprawach karnych w świetle orzecznictwa strasburskiego*, WKP 2018;
- 22) Meyer-Gossner/Schmitt, *Strafprozessordnung mit GVG und Nebengesetzen*, (60 Auflage), München 2017;
- 23) Munday R., *Evidence*, London 2003;
- 24) Nowak C., *Prawo do rzetelnego procesu sądowego w świetle EKPCz i orzecznictwa ETPC* (w:) *Rzetelny proces karny*, P. Wiliński (red.), Warszawa 2009;
- 25) Nowicki M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do EKPCz*, 6 wyd., Warszawa 2013;
- 26) Park T., *Gedanken zur Akzeptanzkrise der Revisionsprechung*, *Strafverteidiger* 2018, nr 12;
- 27) *Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Explanatory report.* (Komentarz do Protokołu nr 7), dostępny na stronie <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/117.htm>, pkt 17;
- 28) Protokół nr 11 (ETS No. 155) który wszedł w życie 1 listopada 1998 r.;
- 29) Roberts S., *Fresh evidence and Factual Innocence in the Criminal Division of the Court of Appeal*, *The Journal of Criminal Law* 2017, Vol. 81 (4);
- 30) Roberts S., *Fresh evidence and Factual Innocence in the Criminal Division of the Court of Appeal*, *The Journal of Criminal Law* 2017, Vol. 81 (4);
- 31) Roxin C., Schünemann B., *Strafverfahrensrecht*, 26 Auflage, München 2009;
- 32) SK-StPO. *Systematischer Kommentar zur Strafprozessordnung. Mit GVG und EMRK*, J. Wolter (red.), wyd. 4, Köln 2013;
- 33) *Strafverteidiger* (StV) 2018, nr 3, s. 152-153;
- 34) *Strafverteidiger* (StV) 2018, nr 1, s.1-3, 3-9, 9-10 i 11-14;
- 35) *Strafverteidiger* (StV) 2018, nr 8, s. 478-479;
- 36) Widmayer G., *Münchener Anwalts Handbuch Strafverteidigung*, München 2014;
- 37) Wiedner S. (w:) *Strafprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen. Kommentar*, J.P. Graf (red.), München 2010;

2. ORZECZNICTWO:

- 1) Decyzja ETPCz z 1 stycznia 2015 r., *Dorado Baúlde przeciwko Hiszpanii*, skarga nr 23486/12, LEX nr 1794022;
- 2) Decyzja z dnia 2 września 1993 r., 17571/90, *Borelli przeciwko Szwajcarii*, D.R. 75;
- 3) Postanowienie BGH z 12 września 2017 r. (3 StR 132/17), StV 2018, nr 3, s.138;
- 4) Postanowienie OLG Hamburg z 21 października 2016 r., 1 Rev 57/16 wraz z glosą S. Hüls, StV 2018, nr 3, s. 145-148;
- 5) Wyrok ETPC z 15 listopada 2007 r., *Galstyan przeciwko Armenii*, skarga nr 26986/03;
- 6) Wyrok ETPC z 29 kwietnia 2014 r., *Natsvlshvili i Togonidze przeciwko Gruzji*, skarga nr 9043/05, LEX nr 1503104;
- 7) Wyrok ETPCz z 11.12.2012 *Asadbeyli i in. przeciwko Azerbejdżanowi r.*, skargi nr 3653/05, 14729/05, 20908/05, 26242/05, 36083/05 i 16519/06;
- 8) Wyrok ETPCz z 02.03.1987 w sprawie *Monell v. United Kingdom*, skarga nr 9562/81; 9818/82;
- 9) Wyrok ETPCz z 10 kwietnia 2012 r., *Popa i Tănăsescu przeciwko Rumunii*, skarga nr 19946/04;
- 10) Wyrok ETPCz z 13 lutego 2001 r., *Krombach przeciwko Francji*, skarga nr 29731/96;
- 11) Wyrok ETPCz z 17 lipca 2008 r., *Ashughyan przeciwko Armenii*, skarga nr 33268/03;
- 12) Wyrok ETPCz z 17 stycznia 1970 r., *Delcourt przeciwko Belgii*, skarga nr 2689/65;
- 13) Wyrok ETPCz z 18 maja 2004 r., *Destrehem przeciwko Francji*, skarga nr 56651/00;
- 14) Wyrok ETPCz z 18 maja 2004 r., *Destrehem przeciwko Francji*, skarga nr 56651/00;
- 15) Wyrok ETPCz z 22 kwietnia 1992 r., *Vidal przeciwko Belgii*, skarga nr 12351/86;
- 16) Wyrok ETPCz z 22 lutego 2011 r., *Lalmahomed przeciwko Holandii*, skarga nr 26036/08, LEX nr 736612;
- 17) Wyrok ETPCz z 29 czerwca 2017 r., *Lorefice przeciwko Włochom*, skarga nr 63446/13;
- 18) Wyrok ETPCz z 29 kwietnia 2014 r. *Natsvlshvili i Togonidze przeciwko Gruzji*, skarga nr 9043/05, LEX nr 1503104)
- 19) Wyrok ETPCz z 30 listopada 2006 r., *Greco przeciwko Rumunii*, skarga nr 75101/01;
- 20) Wyrok ETPCz z 30 października 2014 r., *Shvydka przeciwko Ukrainie*, skarga nr 17888/12;
- 21) Wyrok ETPCz z 5 lipca 2011 r., *Dan przeciwko Mołdawii*, skarga nr 8999/07;
- 22) Wyrok ETPCz z 5 lipca 2016 r., *Lazu przeciwko Mołdawii*, skarga nr 46182/08;
- 23) Wyrok ETPCz z 6 lipca 2004 r., *Dondarini przeciwko San Marino*, skarga nr 50545/99;
- 24) Wyrok ETPCz z 6 października 2015 r., *Coniac przeciwko Rumunii*, skarga nr 4941/07;

- 25) Wyrok ETPCz z 6 września 2005 r., *Gurepka przeciwko Ukrainie*, skarga nr 61406/00;
- 26) Wyrok ETPCz z dnia 10 kwietnia 2018 r., *Tsvetkova i inni przeciwko Rosji*, skarga nr 54381/08, LEX nr 2469462;